

Haradan başlayım? Dəfələrlə gözü-mü boş səhiyyə dikib özümə bu sualı vermişəm. Elə bil kitabı yazmağa başlamağın açarını və bütün şübhələri birdəfəlik silib atacaq həmin cümləni, o yeganə cümləni axtarıb tapmalı idim. Bu gün, ilk çağırılıq – ‘yəni bu həqiqətdən mənim başıma gəlir?’ – keçəndən sonra təxəyyülüm getdikcə artan dəhşət içində düşür, eyni zərurətin axırına məruz qalırım. Bu axşam məni dəvət ediyiniz bu məkanca titrəmədən danışmaq azadlığımı və mətanətini bəxş edəcək cümləni tapmaq.

Həmin cümləni tapmaq üçün çox uzağa getməyə ehtiyac olmadı. O, qəfil-dən peyda oldu. Bütün aydınlığı və şiddəti ilə. Yiğcam və ifadəli. Təkbizəddilməz. O cümlə düz almış il əvvəl gündəliyimdə ya-

zini seçmiş oldum. Ədəbiyyat özüm də bil-mədən sosial mühitə qarşı qurduğum qite kimi idi. Yazmağı isə eləcə gerçəkliyi dəyişdirmək imkanı kimi təsəvvür edir-dim.

İstəyimi və qürurumu sındıran səbəb ilk romanımın iki-üç nəşir tərəfindən rədd edil-məsi – onun yeganə meziyyəti yeni forma axtarışı idi – deyildi. Buna səbəb rol-ların cinsiyyətə görə müəyyən edildiyi, kontrasepsiyanın qadağan olunduğu, ha-miləliyin yarıda kəsilməsinin cinayət sayıl-dığı cəmiyyətdə qadın və kişinin varlığı arasındakı fərq yükünün kəskin şəkildə hiss olunduğu həyat şəraiti idi. Evlənilib iki uşaqlı ana olmuşdum, dərs deyirdim, büt-ün ev işləri mənim üstümdəydi, beləliklə, mən yazıdan, xalqımın qisasını alacağım

ilə Yox arasında” adlı gözəl mətnində ana ilə oğul arasındakı intim mübadilə kimi. O biri tərəfdə isə heyran olduqları, mənim-sə-dikləri əsər modelləri var; məhz bunlar sa-yesində o ilkin dünya çələ açılıb, hətta bu yüksələşə görə özlərini onlara borclu hiss edir; bəzən də həmin modelləri əsl vətən kimi qəbul edirlər. Mənimkilər Flober, Prust, Virciniya Vulf idi. Amma yenidən yazmağa başlayanda onların heç biri kö-məyimə çatmadı. İçimi yanib keçən uçu-ru-mə köklərini qoparmaq, nümayiş etdir-mək və anlamaq üçün “yaxşı yazmaq”-dan, gözəl cümlələrdən – tələbələrime də məhz belə yazmağı öyrətdirdim – uzaqlaş-malı oldum. Qəfil içimdə qəzəbi və isteh-zanı, hətta kobudluğu ifadə edən dilin hay-küyü qopdu; bu, tez-tez alçaldılmışlar və

dətlərindən bəhs edən zadeganların imti-yazında olan “Mən”, Fransada XVIII əsrin demokratik fəthi, fərdlərin bərabərliyi və onların da hekayə mövzusu olmaq hüqu-qunun təsdiqi idi; Jan-Jak Russonun “Eti-raf”ların birinci önsözündə iddia etdiyi ki-mi: “Qoy heç kim etiraz etməsin ki, bir xalq adamı olaraq mənim oxucuların diqqətinə layiq deyiləsi sözlüm yoxdur. [g] Hansı qə-ranlıqda yaşayıram yaşayım, Krallardan daha çox və daha yaxşı düşünməyimin səbəbi, ruhumun hekayəsinin onlarınkindən daha maraqlı olmasıdır.”

Mənim motivasiyam bu plebey qüruru deyildi (hərçənd, bunu desəm dəg), ‘Mən’i (həm maskulin, həm feminen formada) hissleri – yaddaşın ört-basdır etdi-yi, atəlimizdəki dünyanın hər yerdə və hə-mişə biza bəxş etməyə davam etdiyi hiss-leri tutan kəşf abtə kimi istifadə etmək istə-yi idi. Hissin bu ilkin şərti mənim üçün həm bələdçi, həm də araşdırmanın həqi-qiliyinə zamanat oldu. Ancaq hansı məqs-ətdə? Mənim məqsədim həyat hekayəmi danışmaq və ya onun sirlərindən azad ol-maq yox, yaşanmış bir vəziyyətin, hadisə-nin, romantik münasibətin şifələrini çözmək, beləliklə, ancaq yazının mövcud edibləcəyi, hətta bələ də digərlərinin şüuru-na və xatirələrinə ötürə biləcəyi şeyləri aş-kara çıxarmaq idi. Axı sevginin, açrının və yasin, utanın universal olmadığını kim deyə bilər? Viktor Hühqo yazırdı: ‘Heç bir-niz yalnız özünəməxsus həyatı yaşamaq şəraitinə malik deyilik’. Lakin hər şey

sidir. İctimai dildə öz ifadəsini tapmayan, yeni ancaq başına gələnlərin hiss etdiyi si-nif və/və ya irq, həmçinin, hətta əsaslı zorakılıq münasibətlərinin gün üzünə çıxarılması, həm fərdi, həm də kollektiv eman-sipasiyanı mümkün edir. Gerçək dünyanı dilin, bütün dillərin daşıdığı təsvirlərdən və dəyərlərdən aralayaaraq dəşifrə etmək, ictimai nizamı pozmaq, iyerarxiyanı sonlan-dırmaq deməkdir.

Lakin mən ədəbi yazının oxucu idra-kından asılı olan siyasi təsirini özümün ha-disələrə, konfliktlərə və ideyalara münasi-bətdə tutmalı olduğum mövqə ilə qarşıdır-mıram. Mən İkinci Dünya Müharibəsindən sonra böyüyən post-müharibə dövrünün adamiyım. O vaxt yazıqlar və intellektual-öz-lərini fransız siyasətinə münasibətdə əks-cəbhədə mövqeləndirirdilər və qeyri-ixtiyari sosial mübarizəyə cəlb olunurdular. Onların sözləri və öhdəlikləri olmasay-dı, hər şey daha fərqli olardı – bu gün bunu demək çətinidir. İndinin dünyasında, informasiya mənbələrinin çoxluğu, təsvir-lərin sürətlə keçib-gətməsinin bizi qərībə bir laqeydliyə alışdırdığı dövrdə insanın sənətə fokuslanması yoldançıxarıcıdır. La-kin həm də (hələ də Fransiyanın başında-dıktatorun apardığı imperialist müharibə-nin şiddəti ilə maskalanan) Avropada, de-mokratik ölkələrdə qətiyyətlə özünə yer edən gerçəkilmə, özünəqapanma ideolo-giyası yüksələşə keçir. Əcnəbilərin və mü-hacirlərin təcrid edilməsinə, iqtisadi cəhət-dən zəif olanların tərək edilməsinə, qadın bədənlərinin nəzarəti üzərində qurulması-na əsaslanan bu ideologiya mənim üçün, eləcə də insan dəyərini həmişə və hər yerdə eyni olduğunu düşünen bütün in-sanlar üçün son dərəcə sayıq olmağı tələb edir.

Mənə mümkün ən yüksək ədəbi mü-kafatı verməklə tənhəliq və şübhə içində aparılan şəxsi araşdırmalardan, yazılardan ibarət işimin üzərinə parlaq işıq tutulur. Bu işıq gözümü qamaşdırmır. Mənə verilən Nobel mükafatını fərdi qələbə hesab etmirəm. Bunu bir növ kollektiv qələbə kimi görməyən və qürurundan, nə də tə-vazökarlığımın irəli gəlir. Mən bu qüruru cinsindən və ya ictimai cinsiyyətdən, də-risinin rəngindən və mədəniyyətdən asılı olmayaaraq bütün insanlar üçün bu və ya digər şəkildə azadlıq, bərabərlik və leyaqət ümidində olanlarla; gələcək nəsilləri, ac-gözlüyü ucbatından həyatı hamı üçün get-gədə daha yaşanmaz hala gətirən azsaylı insanlara baxmayaraq, Dünyanın təhlükə-sizliyini düşünənlerle bölüşürəm.

İyirmiillik yaşlanmada xalqımın qisasını almaqla bağlı verdiyim sözə yenidən baxanda onu yeninə yetirib-yetmədiyimi de-yə bilmirəm. Məhz verdim bu sözdən və əcdadlarımdan – erkən yaşda ölməyə aparan işlərə öyrəmiş zəhmətkeş kişilərdən və qadınlardan, ona – ədəbiyyata üsyane-tmək və onu dəyişdirmək istəyi də daxil ol-maqla, məni erkən yaşlardan müşayiət edərək başqa dünyalara girişimi və başqa formalarda mövcud olmağımı təmin edən ədəbiyyatda – bu səslər ansamblında on-lara yer vermək arzusunə və ehtirasına sa-hib olacaq qədər güclü və hirs ələb etmişəm. Bir qadın və sosial qaçqın kimi, səsimi özünü hələ də emansipasiya məkanı kimi təqdim edən ədəbiyyata həkk etmək üçün.

**Tərcümə etdi:
İlahə Əkbər**

Anni Erno

təhqir olunmuşlar tərəfindən heqir görülməyin, utanc və utanmaqdan yaranan utanc hissini xatirəsinə yeganə cavab kimi istifadə olunan ifrat və qiyançıl dil idi.

Tezliklə – başlamağın başqa yolunu təsəvvür edə bilmirdim – sosial varlığım-dakı çatın hekayəsini, tələbək dövründə düşdü-yüm vəziyyətə, fransız hökumətinin hələ də qadınları məhkum etdiyi çirkin vəziyyətə, arxa küçələrdəki abortçulardan birinin əlində hamiləliyimi gizli şəkildə bitir-mək kimi üsyankar vəziyyətə lövbərlemək mənə ağlabatan göründü. Mən gənc qız

Nobel nitqi

zılıb. “Mən öz xalqımın qisasını almaq üçün yazacağam, j’?crairai pour venger ma race”. Bu, Artur Rembonun çəkdiyi hara-yın əks-sədası idi: “Mən əbədiyyən aşağı irqdənəm”. İyimi iki yaşım vardı, bir əyalet fakültəsində əsasən yerli burjuaziyaya mensub qızlarla, oğlanlarla birgə ədəbiyyat təhsili alırdım. Mən fəxrli və sadədil-liklə ehtimal edirdim ki, torpaqsız fəhlələr, fabrik işçiləri və dükən sahibləri, davranış-larına, ləhcələrinə, təhsilsizliklərinə görə xor görülən insanlar silsiləsinin sonuncusu kimi yazıçı olmaq, kitab yazmaq, anadan-gəlmə olan sosial ədalətsizliyi aradan qal-dırmağa kifayət edəcək. Akademik uğurlar-ım sayəsində hələ məktəb dövründən mənə aşlanmış illüziya ilə ehtimal edirdim ki, fərdi qələbə əsrərin hökmranlığını və yoxsulluğunun silib aparılabilecek. Axı şəxsi nailiyyətlərim bu qədər təhqiri və incikliyi necə unutdura bilərdi? Bax bu sualı özümə heç vaxt verməmişdim. Bezi bəhanə-lərim vardı.

Oxumağı öyrəndiyim vaxtdan bəri ki-tablar yoldaşına, mütalə isə məktəbdən-kənar təbii məşğuliyətimə çevilmişdi. Bu istəhim bir az da dükənə gəlib-gedən müşəriləri yola salanda çox vaxt roman oxuyan, mənim isə tikışə, qoxuculuqla məşğul olmaqdan mütalə etməyimi istə-yən anamdan gəlirdi. Kitabların bahalı olması, üstəgəl, gəldiyim dini məktəbdə kitabların şübhə oyması onları mənim üçün daha da istəklə edirdi. Don Kixot, Qul-iverin səyahətəri, Ceyn Eyr, Qırım qar-daşlarının, Andersenin nağılları, Deyvid Kopperfild, Külbək sövrənləri, Səfillər, Qəzəb sabımları, Ürəkbulanma, Yadq oxuduqlarımı təyin edən, məktəb təlimat-larından çox təsadüf idi.

Ədəbiyyat təhsili almağı seçməklə, mənim üçün hər şeydən üstün dəyər olan ədəbiyyatın içində qalmaq, özümü Flober-in, yaxud Virciniya Vulfun romanlarına kö-çürməyi, hətta onları sözlün həqiqi məna-sında yaşamağa imkan yaradan həyat tər-

barədə verdiyim sözdən get-gədə uzaqlaş-ırdım. Mən Kafkanın “Məhkəmə”sindəki “Qanun qarşısında” pırtıcasını orada öz tə-ləyimin cizgilərini görmədən oxuya bilmir-dim: təkcə mənim üçün düzəldilmiş qapı-dan içəri girmədən, təkcə mənim yazı-biləcəyim kitabı yazmadan ölmək.

Mən hələ şəxsi və tarixi şərtləri nəzə-rə almıram. Mən tətill üçün eve gələndən üç gün sonra atamın ölməsi, özüm kimi aşağı təbəqədən gələn tələbələrə dolu si-nifdə müəllimlik etmək, dünyanın hər yerindəki etiraz hərəkatları: bütün bu amillər məni gözənlənməz və həssas yollarla əc-dadların dünyasına, “soy”uma qaytardı, yazmaq istəyimə məxfilik və mütləq tən-xirəsalınmazlıq keyfiyyəti qazandırdı. Artıq içimdə iyimili yaşlarımdakı “heç nədən yazmaq” illüziyası yox idi; artıq əsas mə-sələ ört-basdır edilmiş yaddaşdakı danışıl-mamış mətləblərə dalmaq, xalqımın yaşa-yışına işıq salmaq idi. Yazaraq məni kök-lerimdən uzaqlaşdıran daxili və xarici sə-bəbləri anlamaq lazımdı.

Yazıda heç bir seçim aşkar görün-mür. Lakin mühacir olaraq artıq valideyn-lərinin dilində danışmayanlar və ictimai-sinfindən üz döndərib tərəfini dəyişənlər artıq eyni dilə aid deyillər, başqa sözlərlə düşü-nüb, özlərini başqa sözlərlə ifadə edirlər, hamısı eyni cür əlavə maneələrlə üzleşirlər. Dilemma. Onlar ədəbi əsərlərində və yaxşı bildikləri dildə öz köklərinin dünyasını, gündəlik həyatı, iş və insanın cəmiyyətdəki yerini təsvir edən hissələrdən və sözlərdən qurulmuş heyran olduqları il-kin dünyanı təsvir etməkdə çətinlik çəkirlər, hətta, bu, bir növ qeyri-mümkün olur. Bir tərəfdə əşyaları adlandırmıyıq öyrən-dikləri dil – bütün kobudluğu və səssizliyi ilə – var. Məsələn, Albert Kamyunun “Hə

bədənimdəki hər şeyi təsvir etmək istəyir-dim; hezzin keşfini, rəqib dövrünü. Beləcə, özüm də fərqiyyə vaxtdan, 1974-cü ildə nəgr olunmuş ilk kitabımda, yazılarımı yer-ləşdirəcəyim sfera, sosial və feminist sfera kimi müəyyənleşmiş oldu. O vaxtdan etibarən xalqımın qisasını almaqla cinsi-minqisasını almaq eyni şey olacaqdı.

Yazı haqqında düşünmədən həyat haqqında düşünmək mümkündürmü? Yazmağın varlığını və əşyalının qəbul edilmiş, mənimləmiş təsvirlərini gücən-dirməsi, yoxsa pozduğunu düşünməmək olarmı? Məgər qiyançıl yazı şiddət və is-təhza ilə boyunduruq altındakıların düşün-cələrini əks etdirmimi? Oxucu mədəni cəhətdən imtiyazlı olduqda, real həyatda olduğu kimi, kitabın personajına qarşı eyni zəhmli və aşağılayıcı dünyagörüşünü qo-ruyub saxlayırdı. Buna görə də hekayəsini danışmaq istədiyim atama qarşı bu cür dözülməz baxışlardan qaçmaq üçün və bunu bir növ xəyanət hesab etdiyim üçün döndürücü kitabımdan etibarən neytral, obyektiv yazı dilini mənimləmişəm, heç bir metafor və ya emosiya nişanəsi olmayan ‘tüz’ dilə keçdim. Artıq şiddət nümayiş edilmirdi; onu yazı yox, faktlar otaya çıxarırdı. Həm gerçəkliyi, həm də gerçəkliyin verdiyi hissəri ifadə edən sözləri tapmaq, mövzu nə olursa olsun, əsərlərimin əsas məsələsi olub və hələ də bələdçi.

Mənim üçün “Mən” deməyə davam etmək vacib idi. Ədəbi mənada birinci şəxs – əksər dillərdə danışmağı öyrəndiyi-miz andan öləne qədər mövcud olduğumuz birinci şəxs – uydurma kimi təqdim olunan “mən” əvəzinə, müəllifə istinadla istifadə edildikdə çox vaxt narsistik hesab olunur. Xatırlatmaqda fayda var ki, o vax-ta qədər memuarlarında öz döyüş rəşə-